

קוצן פשוט: צמח זר לישראל המתפשט ומתאזרח? אתר

חדש ביער ביריה ליד צפת

שמואל מזר - shmuelm@kkl.org.il

אבי שמידע - avi.shmida@gmail.com

צילם: שמואל מזר

התצפית: 10.8.2015

פרסום: 10.9.2016

תקציר: **קוצן פשוט** *Cirsium vulgare* הוא קוץ מורכב רב-שנתי שכיח ביותר באירופה; לישראל הגיע כעשב-רע רק בשנות השמונים של המאה שעברה. מציאתו לאחרונה בהרי הגליל העליון המזרחי, מרמזת אולי על התרחבות אזור תפוצתו דרומה מעמק החולה וחובבי הטבע מוזמנים לנסות למצוא עוד צמחים של קוצן פשוט במקומות אחרים בישראל.

=====

ביער ביריה אשר בהר כנען ליד צפת, נמצא בקיץ שעבר **קוצן פשוט** *Cirsium vulgare* מין זר אשר הגיע אלינו מאירופה והתנחל בעמק החולה. מציאתו בהרי הגליל העליון המזרחי, מרמזת אולי על התרחבות אזור תפוצתו דרומה מעמק החולה וחובבי הטבע מוזמנים לנסות למצוא עוד צמחים של קוצן פשוט במקומות אחרים בישראל.

מימין: קוצן פשוט ביער ביריה 2013. צילם שמואל מזר ©
משמאל: תפוחת קרקפת של קוצן פשוט. צילם שמואל מזר ©

הסוג קוצן הוא סוג של מינים עשבוניים רב-שנתיים וקוצניים מאוד במשפחת המורכבים. בישראל שלושה מינים של קוצן טבעיים של קוצן: **קוצן מכונף** *Cirsium alatum* ו**קוצן גיירדו** *Cirsium gaillardotii*, הגדלים במקווי מים בעמק הירדן ו**קוצן קיפח** *Cirsium phyllocephalum*, הגדל בבתה ובחורש אלון מצוי פתוח בחבל ההררי הים-תיכוני. בחמישים השנה האחרונות הגיעו לישראל שני מיני קוצן זרים, **קוצן השדה** *Cirsium arvense* וקוצן פשוט [[1](#) *Cirsium vulgare*]. שני המינים הללו הם מיני הקוצן הנפוצים ביותר בכל יבשת אירופה וגדלים שם במעזבות, אשפתות, צידי דרך ומעונות לחים. שני המינים הם רב-שנתיים וצרכים לחות כדי לעבור את הקיץ היבש בארצנו. **קוצן השדה** הגיע אלנו באירוע אפיזודי, התנחל ליד מושב אשתאול בהרי-ירושלים ולמזלנו לא יסד אוכלוסיה בת-קיימא (ראה דנין, באתר [צמחיית ישראל ברשת](#)).

קוצן פשוט נמצא לראשונה בישראל בשמורת החולה בשנת 1988 על ידי דורית ויוסי ועדיה. הם קראו לאחד מכותבי שורות אלה "לבוא ולראות קוץ" השונה מכל מה שידוע, ואכן התברר כי בשקע לח בשולי שרידי אגם החולה התבססה אוכלוסיה של **קוצן פשוט**, אחד הקוצים האנטיפסטורליים השכיחים בכל אירופה, שם הם משתלטים בבתי-גידול לחים עשירי חנקן בלחץ רעיה חזק. במשך השנים לאחר 1990 אוכלוסיית **הקוצן הפשוט** בחולה הלכה והצטמקה ובעמק החולה לא נמצאו עומדים נוספים. ואולם, בשנת 2009 התברר כי באגמון החולה התבססה אוכלוסיה "ישנה חדשה" של מין זה. באתר צמחיית ישראל ברשת מסומנים שני אתרים בהם גדל קוצן פשוט מחוץ לחולה בגולן ובגליל).

לאחרונה בשנת 2013 הופיע **קוצן פשוט** בתוך חורשת אורנים ובאפיק ואדי באזור יער בירה.

מימין: עלה קוצן פשוט, שעיר בגבו. צילם שמואל מזר ©
במרכז: גבעול מכונף של קוצן פשוט (בניגוד לתאור בספרות). צילם שמואל מזר ©
משמאל: תפרחת קרקפת של קוצן פשוט. צילם שמואל מזר ©
להנדלה - לחצו על התמונות

קוצן פשוט [2] הוא צמח קוצני עשבוני דו-שנתי (באירופה!) גבוה מאוד (גובהו 100-180), בעל גבעול מרכזי מסועף המסתיים לרוב בצורת חרוט מחודד של גבעולים רבים שבראשם תפרחות קוצניות סגולות. העלים מפורצים קלות, בעלי אונות מחודדות המסתיימות בקוצים ארוכים. העלה שעיר בפניו העליונים (להבדיל **מקוצן השדה**) לופת את הגבעול, ומראהו מכחיל מרחוק. פני שטח העלה אינם מישוריים כמו **בקוצן השדה** וב**קוצן גירדו** (הקרובים סיסטמטית זה לזה). לאורך הגבעול אין כמעט כנפיים קוצניות (כמו **בקוצן מכונף**, ובמיני **חוחן וחוח**). הקרקפת בעלת פרחים סגולים כמו ברוב שאר קוצי המורכבים. להבדיל ממיני קוצן אחרים, תפרחת מין זה גדולה במיוחד: קוטר הקרקפת 2-4 ס"מ ואורכה 4-5 ס"מ. את הקרקפת מעטרים חפים קוצניים גדולים מ-14 מ"מ שאינם צמודים למעטפת (להבדיל **מקוצן השדה**).

כל מיני הקוצן בארצנו הם מאחרי פריחה; הם פורחים בחודשי אוגוסט-ספטמבר כאשר **קוצן קיפח** ממשיך לפרוח גם בחודש אוקטובר. לפיכך זה הזמן לחפש אתרים חדשים של **קוצן פשוט** ולדווח לאנשי שמירת הטבע. ביער בירה קיימות לפחות 3 אוכלוסיות של קוצן פשוט, כולן באזור הר בירה: אחד באפיק נחל נבוריה הנשפך לנחל דלתון, השני במדרון הצפוני מתחת למצודת בירה והשלישי בצד הדרך הלבנה היורדת לכביש 866.

באופן פורמלי **קוצן פשוט** הוא מין "דו-שנתי" אך עדיף לכנותו "צמח בין-שנתי [3]". כלומר כנראה הוא זקוק יותר משנה אחת כדי לאגור מזון ואז להפנות את משאביו לפריחה. את התנאים לעבור את הקיץ מוצא הקוצן בתעלות לחות ושולי מקווי-מים. לכן הממצא של

צמח אשר הגדל במדרון יבש ביער ביריה מעניין: אולי יש כאן התחלה של גנוטיפ חדש המשלים את מחזור חייו כבר בשנה הראשונה? ואולי זו עוד התנחלות שתיכחד? אנו קוראים לחובבי הטבע לפקוח עין.

מימין ומשמאל: ציורי קו צבעוניים של קרקפות קוצן פשוט מספרי פרחים ישנים של צמחי אירופה. במרכז: עמד של קוצן פשוט באפיק נחל נבוריה ביער ביריה. מעניין אם האוכלוסיה היא בת-קיימא? צילם שמואל מזר © להגדלה - לחצו על התמונות

הערות

[1] שם המין העברי הוא תרגום שמו המדעי, "קוצן פשוט" במונח שהוא מין נפוץ ביותר באזור גידולו הטבעי (אירופה) והוא למעשה "פושט" שם. שם מתאים יותר בעברית יהיה "קוצן נפוץ" המתאים לשכיחותו באירופה או "קוצן מהגר" או "קוצן האשפתות" המתאים למצבו ובית גידולו בישראל ובאירופה.

[2] אנו מתארים באופן כללי את מורפולוגית הצמח כי זה חסר בספרות העברית.

[3] המושג הפורמלי הקלסי של "צמח דו-שנתי" חופן מספר צורות חיים אשר מבחינה אקולוגית חשוב להבדיל ביניהן: האחד צמח דו-שנתי מונוקרפי, כזה הפורח בשנה השנייה ומת לאחר מכן (דוגמת גזר קיפח), שני- צמח החי בממוצע מספר שנים מועט (2-5 שנים) ופורח לרוב מיד בשנה הראשונה לחייו (דוגמת ירוקת החמור) וטיפוס שלישי היא צורת-חיים של צמח רב-שנתי הפורח פעם אחת לאחר שהגיע לגודל מסוים, כלומר הוא מונוקרפי אך בממוצע חי מספר שנים (דוגמת בוצין הבשן). בטיפוס השלישי קיימת תת-קבוצה בה הצמח ממשיך לחיות גם לאחר הפריחה (דוגמת בוצין סיני).

=====

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

ציטוט: מזר ש ושמידע א 2016 קוצן פשוט *Cirsium vulgare*: צמח זר לישראל
המתפשט ומתאזרח? אתר חדש ביער ביריה ליד צפת, חדשות בוטניות, כתב-עת "כלנית"
מספר 3.

[קוצן פשוט *Cirsium vulgare*: צמח זר לישראל המתפשט ומתאזרח? אתר
חדש ביער ביריה ליד צפת](#)